

TACİKİSTAN'DA İÇ SAVAŞ CIVIL WAR IN TAJIKISTAN

MARZİYE MEMMEDLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
*Assist. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of International Relations*

marziyemammedli@karabuk.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-6993-5822>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Çeliş Tarihi-*Received Date* : 18.05.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 24.09.2018

Sayfa-*Pages* : 669-683

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3938>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

TACİKİSTAN'DA İÇ SAVAŞ
CIVIL WAR IN TAJİKİSTAN

MARZİYE MEMMEDLİ

Öz

Rusya İmparatorluğu'nun 1917 yılında tarihten silinmesi bu devletin sınırları içerisinde kalan halkların kaderini çokta değişmedi. 1917 yılında hakimiyeti ele alan Bolşevikler Rusya İmparatorluğu'nun işgal politikasını devam ettirerek zamanında İmparatorluğun sınırları içerisinde olan halkların hepsini yeni "imparatorluk" Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği adı altında birleştirdi. Makalemize konu olan Tacikistan da SSCB'ye dahil olan on beş cumhuriyetten biriydi. 70 yıldan fazla Komünist Partinin totaliter rejimi altında ezilen Tacikler 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuş oldu. Ama bu bağımsızlık aynı zamanda Tacikistan'a İç savaşı da getirmiş oldu. Cumhuriyet yönetimindeki bölgesel, ekonomik sorunlar, ahali arasındaki işsizlik, Tacikistan'daki İslami güçlere dış destek (özellikle İran ve Afganistan), Rusya'nın bu bölgeyi tekrardan kendi etken bölgesine alma çabası Tacikistan'daki İç savaşın esas sebeplerindendi. Makalede bu sebepler çalışılmış, savaşa neden olan iç ve dış güçler özel olarak araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Bölgecilik, İslami Güçler, İç savaş.

Abstract

The eradication of the Russian Empire from history in 1917 has not changed the fate of the nations within the boundaries of this state much. In 1917, the Bolsheviks acquired ruling power continued invasion policy of the Russian Empire and united all the nations within the borders of the Empire under the new "empire" of United Soviet Socialist Republics. Tajikistan, as subject of our article, was one of the fifteen republics included in the USSR. The Tajiks, oppressed under the totalitarian regime of the Communist Party for more than 70 years, had regained their independence in 1991 with the disintegration of the USSR. But this independence brought Tajikistan a civil war. Regionalism in the Republican administration, economic problems, unemployment among the people, and foreign support for the Islamic forces in Tajikistan (especially by Iran and Afghanistan), the struggle of Russia to recapture this region were the main cause of civil war in Tajikistan. These reasons have been studied, and internal and external forces causing the civil war have been specifically investigated.

Key Words: USSR, Regionalism, İslamic Forces, Civil War.

Giriş

1985 yılında Mihail Gorbachev'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinde hakimiyete gelişi, beş yıl sonra bu zoraki Birliğin dağılmasıyla sonuçlandı. Kurulduğu 1922 yılından 1991 yılına kadar ideolojisiyle halkları bir arada tutmaya çalışan devletin yıllarca üzerini kapattığı etnik, sosyal, ekonomik sorunlar, Gorbachev hakimiyetinin gerçekleştirdiği politikalarla açığa çıkmış oldu. Ekonomik sorunlar on beş cumhuriyetin hepsini sarsa da etnik sorunlar birkaçında mevcuttu. Azerbaycan, Gürcistan, Moldova'da etnik sorunların yarattığı sorunlar akabinde milli bağımsızlık hareketlerine dönüştü.

Fakat bazı Sovyet cumhuriyetlerinde bu gibi olaylar gözlemlenmedi, hatta SSCB'nin dağılmasını istemeyen devletler vardı. Örneğin, Orta Asya bölgesindeki

devletler SSCB'nin varlığının devam etmesini isteyen cumhuriyetlerin sırasına dahildi. Ama sosyal, ekonomik ve politik sorunların nihayetinde SSCB 1991 yılının 25 Aralığında varlığına son verdi. SSCB'nin dağılmasıyla bir nevi mecburi bağımsızlık kazanan devletlerden biri de Orta Asya bölgesinin Türklerin sayıca az olduğu tek devleti Tacikistan'dı.

Orta Asya coğrafi bölgesinin güney doğusunda yer alan Tacikistan, etnik yapı açısından bölgenin en karışık devletlerinden biridir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten kısa zaman sonra ülkedeki sosyal yapıdan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmış ve Tacikistan iç savaşa sürüklenmiştir. Kökenleri, coğrafi bölge şartları ve Sovyetlerin idari yapısına dayanan etnik – sosyolojik karışıklık 1980'li yılların sonu – 90'lı yılların başlarında tekrardan alevlenmiş ve bağımsızlığın ilk yıllarının verdiği zor şartlarla daha da gerginleşmiştir.

Tacikistan, Orta Asya'nın arazice en küçük devletidir. 142.000 km araziye sahip bu ülkede ulus devlet kavramı ilk defa 1924 yılında Özbekistan Sovyet Cumhuriyetine bağlı Tacikistan Özerk Cumhuriyeti ilan edildiği zaman meydana çıkmıştır. Bir kısmı 1924 yılına kadar Rusya İmparatorluğunun Türkistan Valiliği, daha sonraları Türkistan Sovyet Cumhuriyetine dahil olan Semerkant ve Fergana vilayetlerine; diğer kısmı önceleri Buhara Emirliğine, daha sonraları ise Buhara Sovyet Halk Cumhuriyetine ait olan Tacikistan devletinin yapılandırılması 1929 yılının 16 Ekim'inde son bularak bugünkü devlet sınırlarına ulaşmıştır. Tacikistan etnik açıdan renkli bir görünüme sahiptir. 2017 yılı genel nüfus sayımına göre Tacikistan'daki nüfus 8.742.8 milyondur¹. Ülkedeki Tacik oranı %62,29, (Özbekler – %23,51, Tatarlar – %1,56, Kırgızlar – %1,26, %0,23 – Kazaklar ve s.) diğer dört Orta Asya Cumhuriyetlerindeki genel ahalinin %20,5'i ise Tacikti². En kalabalık Tacik nüfus ise Afganistan'da yaşamaktadır. Taciklerin dışında ülkede Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Karakalpaklar, Tatarlar, Koreliler, Ruslar, Ukraynalılar, Belaruslar, Almanlar ve diğer halklar bulunmaktadır.

1867 yılında şimdiki Tacikistan sınırları içinde yer alan topraklardan sadece Kuzey kısmı Rusya İmparatorluğunun sınırları içine dahil edilmiş, diğer kısım ise Buhara Emirliğinin içerisinde Doğu Buhara olarak kalmıştır. Rusya İmparatorluğu bu arazileri kendi sömürgesi haline getirdiğinde buradaki halk 1921 yılına kadar kendisini ilk başta Müslüman olarak nitelendiriyordu. Ünlü Orta Asya bilimcisi Ordinaryüs V.V.Bartold XX yüzyılın başında şunları yazıyordu: "Orta Asya'nın yerleşik halkı ilk başta kendisini Müslüman olarak görüyor. Herhangi bir halka ait olma düşüncesi onlar için pek de önemli değil"³.

Etnik ve sosyolojik farklılıklar, Orta Asya bölgesi cumhuriyetlere bölündüğü dönemde sorunlara yol açtı. Taciklerin tarih boyunca oturdukları bazı araziler Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin dışında kalmış ve bu nedenle yeni kurulan Tacikistan'ın

¹ http://www.stat.tj/ru/img/51fb883f423d5b8917905c45f3ebb697_151869622.pdf

² Buşkov V.İ, Mikulskiy D.V. *Anatomiya grajdanskoj vojny v Tadjikistane (etno-sosyalme procesi i političeskaya borba, 1992- 95)*. Moskva, 1996. s.1.

³ Bartold V.V. Sart/ Bartold V.V. *Soçineniya. T.2.Ç.2. Raboti po otdelnum problemam istorii Sredney Azii*. Moskva, Nauka, 1964. S.528-529.

tarih boyunca sosyal, ekonomik ve kültürel olarak farklı aşamalarda olan Kuzey ve Güney bölgesi arasında uçurum oluştu⁴. Bu da Tacik toplumunun en büyük özelliği olan bölgeciliği meydana çıkarmıştır⁵. XIX. yüzyılda Rusya İmparatorluğu tarafından işgal edilen ilk Tacik toprakları ülkenin Kuzey arazileriydi ve bu yüzden burada sanayi, tarım, eğitim ve sağlık kurumlarının kurulduğunu ve hızla inkişaf ettiğini görüyoruz. Tacikistan kuzeyinin merkez kenti Hucent, Fergana, Semerkant ve Buhara gibi şehir kültürünün yaygın olduğu arazilere bağlı olduğundan burada etnik farklılıklara olan bakış ülkenin diğer arazilerine göre daha ılımlıdır.

Güney bölgesi Doğu Buhara Emirliğine dahil bir araziydi ve bu bölgede yaşayan Dağ Tacikleri daha çok köy geleneklerine bağlıydı. Dağdaki sert iklim ortamı bu insanların karakterinde de aynı izi bırakmıştır. Ovada yaşayan Taciklere göre Dağ Tacikleri kendi aralarında da çizgileri belli yerel kültürlere bölünmüşlerdir. Bunlar Garm, Kulyab, Badahşan ve diğerleriydi⁶. Her ne kadar Sovyetler bu gibi feodalizmden kalma unsurları kaldırılmaya çalışsa da Tacikistan'da bu pek mümkün olmamıştır. Coğrafi durumun verdiği zorluklar bu ülkede sosyal, iktisadi ve kültürel bölünmelerin devam ettirilmesini sağlamıştır. Tacikistan'da başlayan iç savaşın nedenlerinin de bu durumdan kaynaklandığını göreceğiz.

Eski Buhara Emirliği arazilerinde Tacikistan SSC'nin kurulması ve ona Hucent ilinin bağlanması etnik siyasi durumu değiştiremedi. Tacik milletinin bir bütün olarak yapılandırılmasına sebep olmadı ve Hucent etnik bölgesi diğer bölgeleri kendi çatısı altında birleştiremedi. Tam tersi Hucent'lilerin Moskova'yla olan sıcak ilişkileri onları siyasi, ticari ve kamuoyu ilişkilerinde elit sınıf haline getirdi ve bugün de hala bu durum devam etmektedir. 1864 yılında Rusların eline geçen bu bölge Tacikistan'ın geri kalanından daha gelişmiş, daha Ruslaşmış ve aynı zamanda da daha fazla "Özbekleşmişti"⁷. Sovyetler hakimiyete gelmeden Orta Asya'nın büyük şehirlerinin hepsinde Bolşeviklerin parti karargahları vardı. Bu örgütte Tacikleri genelde Hucent etnik grubundan çıkan insanlar temsil ediyorlardı. Bolşevik hakimiyeti kurulduğu zaman da Bolşevikler kendi kadrolarını görevlere atadılar. Böylece, hakimiyetin üst kısımlarına Hucentliler yerleşmiş oldular⁸. Kuzeydeki insanların yaşam standartları ülkenin diğer bölgelerine göre daha yüksekti. Bu bölgede, Tacikistan tarımında önemli yeri olan pamuk ve tütün ekiliyordu. İç savaş zamanı askeri operasyonlar daha çok ülkenin güneyinde olduğundan kuzeydeki sanayi tahrip olmamıştı. Ülke ahalisinin büyük bir kısmı da bu

⁴ XX yüzyılın başlarındaki Rus bilim adamları Taciklerin bir kısmının dağlık arazilerde, daha çok Tacik'in ise Semerkant, Fergana vilayetlerinde yaşadığını yazıyorlardı. Mesela, V.P.Nalivkin 1905 yılında o dönemki Türkistan Valisi N.N.Tevyaşevin ricası esasında bu arazilerin Rusların işgalinden sonra hangi değişikliklere uğradığını göstermek amacıyla "Tuzemtsı ranşe i teper" (Abojenler önceleri ve bugün) yazdığı kitabında Taciklerle ilgili şunları yazıyordu: "Taciklerin dağlık arazilerde yaşamayı tercih ediyorlar. Bu yüzden Taciklerin büyük bir kısmı dağlık ve dağ yamaçlarında oturuyor, bölgede olan Taciklerin büyük bir kesimi ise Semerkant ve Fergana vilayetlerine yerleşmiştir". "Tuzemtsı ranşe i teper". Oçerk V.P.Nalivkina.İzdanie A.L.Kirsnera. Taşkent. 1913.s.23.

⁵ Olimov M. *Ob etniçeskoj i konfessionalnoy situasii v Tadjikistane.* "Vostok" dergisi. No: 2, Moskva,1994. s. 80.

⁶ Aziz Niyazi. *Tadjikistan: Regioanlne aspekti konflikta (1990 gg.)* <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/niayzi.htm>

⁷ Olivier Roy. *Yeni Orta Asya, Ya da Ulusların İmal Edilişi.* Metis yayınları.İstanbul, 2016. S.163..

⁸ Bobohonov R. *Evoljusiya etno-regionalnux klanov v Tadjikistane (XX v.).* "Prava i Politika" No:3, Moskva, 2012.s. 574.

arazide oturmaktadır. Savaş öncesinde yani, 1989 yılının sayımına göre 1.588,1 insan, 1994 sayımına göre ise 1.800.0 insan bu bölgede yaşamaktaydı. Kuzeyin elverişli coğrafi konumu da bu bölgeyi doğal yollardan Tacikistan'ın diğer bölgelerindeki olaylardan korumaktaydı. Hucent bölgesi ülke bölündüğü zaman Tacikistan'nın kendi başına yaşayabilecek tek bölgesiydi. 1992, 1993 ve 1994 yıllarında ülkede siyasi krizler yaşandığı zaman yerel hakimiyettekiler Tacikistan dahilinde kendilerine büyük haklar veren özerk cumhuriyet kurmayı dahi düşünüyorlardı.

Hissar, başkent çevresinden batıya- Özbekistan sınırına doğru uzayan, sanayileştirmede Tacikistan'ın kısmen gelişmiş bölgesiydi. Gelişme nedeni ise başkent Duşanbe'ye yakın oluşu ve bu şehrin kalkınma planlarına bölgenin bütün büyük şehirlerinin dahil olmasıydı. Tacikistan'ın pamukla birlikte esas gelir kaynaklarından olan alüminyum fabrikası da bu bölgedeki Tursunzade şehrinde bulunmaktaydı. Bölgede pamuk ve başkente gönderilen tarım ürünleri de yetiştiriliyordu. Küçük ticaret, özel ve kooperatif ticareti alanında Hissarlılar, Garmlılarla yarışlıyordu. Tacikistan hâkimiyeti Hissar'ı destekliyordu. Coğrafi olarak Hucent bölgesine yakınlığı bu iki bölgenin çıkarlarını da birbirine yakınlaştırıyordu. 1990'lı yılların başlarında Hucent – Hissar maliye alyansı ortaya çıktı. Bu ittifaka dahil olan kişiler resmi kurumlar ve özel sektörde yüksek yönetici makamındaydılar.

Garm, Garategin, Tacikabad, Fayzabad ve diğer illerin dahil olduğu Garm'ın durumu, söylenen diğer bölgelerden daha farklıydı. Yeraltı kaynaklarından yoksun ve pamuk ekilemeyen topraklara sahip olan Garm, ılımlı iklim ve kaynak sularının bol olması nedeniyle buranın ahalişi daha çok meyve, sebze, buğday ekiyordu. Geniş otlaklarında sadece bu bölgenin değil, diğer bölgelerin de hayvanları besleniyordu. Garm, devletin tarım mahsullerine olan ihtiyacının büyük bir kısmını temin ediyordu ve bölgenin insanları da buradan geçiniyordu. Önceden daha fakir bir hayat süren Garmlılar zamanla maddi durumlarını iyileştirmeye ve devlet organlarına girmeye muvaffak oldular. 1970'li yılların başında Garatekin vadisi ve KurganTyube vilayetlerinde esas mevkileri ele geçirmiş oldular. 1980'li yılların sonuna doğru Garmlılar ticaret sahasında geleneksel üstünlüğü taşıyan Özbek ve Ova Taciklerini (Hucentliler, Hissarlılar, Ferganalılar, Samarkantlılar, Buharalılar) bu sahada sıkıştırmayı başardılar. Böylelikle, 1980'li yılların başında artık yeteri kadar güç toplamış olan Garm klanı Tacikistan'da hakimiyet uğrunda mücadeleye tam hazır⁹. 1979 – 1989 yıllarında bu bölgenin nüfusunda %42'lik artış oldu ve 1990'lı yılların başında Garm bölgesinde 500.000 kişi yaşıyordu. Bölgede ataerkil ilişkiler sistemi güçlü bir şekilde devam ediyordu. Bu bölgenin Kuzey bölgesiyle ilk defa yüz yüze gelmesi Tacikistan'da Rogun SES'nin inşaatıyla ilgiliydi. Garategin vadisininin 60'tan fazla kışlağını sular altında bırakma tehlikesi taşıyan bu proje, yerel hâkimiyet ve ahali tarafından olumsuz görülüyordu.

İç savaş zamanı Hucent'in yanında yer alan diğer bir bölge Kulyab'dı. Kulyab daha çok sanayi bölgesi olarak biliniyordu. Ahalinin sadece %7,1'i tarımla meşguldü. 1980'li yıllarda bölgede bulunan kömür, petrol, doğalgaz, altın, asbest, tuz madenleri

⁹ R.Bobohonov. *İstoriya formirovaniya etno-regionalnih klanov v Tadjikistane*. Sentral Eurasia: Proyeckt Sentra izuçeniya Sentralnoy Azii, Kavkaza i Uralo-Povoljya İnstituta vostokovedeniya Rossiyskoy akademii nauk (<http://central-eurasia.com/>).

buranın sanayi bölgesi olarak kalkındırılması meselesini ortaya çıkarmıştı ve bu kaynakların işletilmesi Kuzeyin yardımı olmadan gerçekleştirilmesi imkansızdı. Ayrıca, Kulyab ve Hucentlileri birleştiren aynı çıkar "beyaz altın" yani pamuk meselesi idi. Kulyab bu mahsulün esas üreticisi olsa da pamuğun ülkeden ihraç edildiği yollar Hucentlilerin elinde olduğundan bu bölgeler arasındaki iş birliği kaçınılmazdı. Bu ilişkilere rağmen 1980-90'lı yıllarda Kulyab bölgesinde ekonomik durum gitgide kötüye doğru gidiyordu. 1979 – 1989 yılları arasında ahalinin hızlı artımı işsizler ordusunun ortaya çıkmasına neden olmuştu. 1993 yılına gelindiğinde bu sayı 80.000'e yükselmişti¹⁰. Pamuk ekilmesiyle bağlı olarak içme suyunun kirlenmesi ekolojik problemler yaratmış ve değindiğimiz konular sosyal gerginliğin artmasına neden olmuştur.

Bölgeler içerisinde en kötü durumda olan Garm'a komşu olan, ülkenin güneydoğusunda yer alan Dağlık Badahşan Özerk Vilayeti'di. Badahşan ahalisi, Tacikistan ahalisi içerisinde işsizlik oranı en yüksek ve yaşam standartları en düşük olanlardı. 1992 yılında 175.000'lik nüfusun 40.000'e yakını işsizdi. Buna rağmen en yüksek eğitimliler de Badahşanlılar içerisindeydi. Kendi memleketlerinde eğitimlerine pek ihtiyaç duyulmadığından, yüksek eğitim alan Badahşanlılar mezun olduktan sonra Duşanbe'de, Hucent'te, Hissar vadisinde ve Kurgan – Tyube ilinde iş buluyorlardı. Böylece Badahşan'dan çıkan insanlar tedricen eğitim, kültür, ilim, ulaşım ve kısmen ticaret alanında çoğunluğu ele geçirdiler. 1990'lı yılların başından itibaren ise İç İşleri Bakanlığında çoğunluk tamamen Badahşanlıların eline geçmiş oldu. 1992 yılında Dağlık Badahşan Özerk Vilayetinin nüfusu 175.000 olduğu halde, vilayet dışında oturan Badahşanlıların sayısı 180.000'i geçmişti¹¹. Vilayetin ahalisi Tacikistan nüfusunun 1/3 teşkil ettiği halde merkezi sermayede payı sadece %1,8'di. Bölgenin sosyal – ekonomik gelişmesine bağlı olarak birkaç karar kabul edilse de hiçbirisi gerçekleşmediği için ahalinin hâkimiyete olan tepkisi normaldi. Bunun dışında vilayette kendilerini etnik olarak Tacik saymayan bir grup daha vardı ki, hem etnik, hem mezhepsel olarak kendilerini farklı gördüklerinden siyasi olarak Kuzey'e baskı yapacak güç haline gelmişlerdi. Vilayet altın, gümüş, uranyum, volfram, molibden ve diğer metaller açısından zengin olup ve onların işlenmesi için son zamanlarda 20'ye yakın karar alınsa da bu kararların gerçekleştirilmemesi vilayeti devlet bütçesine bağlı duruma getiriyordu ve doğal olarak halkın tepkisine neden oluyordu. Ayrıca, Badahşan – İsmaililerin Taciklere göre dil, din ve etnik olarak farklılıkları, onların kültürel – psikolojik durumunu da etkiliyordu. Pamirliler yerli inançların da etkilediği Şiiliğin radikal kolu olan İsmailizm tarikatındadırlar. Bu da onları Taciklerin diğer kısmından ayıran bir husustur¹². Bunların bir kısmı kendini Tacik olarak görse de diğer kısmı kendini Türk ve Farsların kanı karışmamış "gerçek" Tacik olarak görüyordu. Bu insanlar akraba evliliklerine daha fazla önem veriyorlardı ki, bu da onları aile – sülale ilişkilerinde en sıkı toplum haline getiriyordu.

¹⁰ Kuzmin A.İ. *Tadjikistan. Priçini i uroki grajdanskoy voyni//Postsovetskaya Sentralnaya Aziya. Poteri i obreteniya*. Moskva: "Vostoçnaya literatura" RAN, 1998, s.144.

¹¹ Aziz Niyazi. *Tadjikistan: Regioanalne aspekti konflikta (1990 gg.)* <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/niyazi.htm>

¹² Olimov M. *Ob etniçeskoj i konfessionalnoj situasii v Tadjikistane*. "Vostok" dergisi. No: 2, Moskva, 1994. s. 81.

Ele aldığımız konuda en son bölge, etnik olarak karışık bölge olan Hatlon Vilayetinin Kurgan – Tyube arazisidir. Burada Taciklerden başka cumhuriyetin Kulyab ve Garm bölgelerinden olan Tacikler, Vahş vadisinde ise Özbekler, Uygurlar, Türkmenler, Araplar, Beluciler, Ruslar, Almanlar, Beyaz Ruslar, Osetyalılar ve diğer halklar oturuyordu. Bu vilayetin ahalisi 1989 yılındaki nüfus sayımına göre cumhuriyetin genel ahalisinin %20'sinden fazlaydı. Bu bölgedeki üretim ülkenin milli gelirinin 1/6'sını ve sanayi ile ticaret üretiminin %14'ünü teşkil ediyordu. Kimya, petro-kimya, inşaat sanayisi ve elektro-enerji alanı inkişafıydı. Pamuğun ham maddesinin yarısı bu bölgeden alınmaktaydı.

Bölgesel ve etnik olarak bölünmeler normalde SSCB'nin bütün cumhuriyetlerinde mevcut olsa da Orta Asya'da bu durum daha çelişkiliydi. Tacikistan'daysa etnik sorundan daha çok bölgelerin hakimiyet uğrunda mücadelesine dönüşmüştü. Bu durumda rol alan bölgeler daha çok Kuzey ve Güney idi. Kuzeyliler yıllarca ülkenin yönetiminde anahtar görevleri ellerinde tutmuştu. 1980'li yıllardan başlayarak eğitim seviyelerinin yükselmesiyle Güneylilerin de yönetimde yer aldıkları görülmüyordu.

Bütün Sovyet dönemi boyunca bu klanlar yapılanmaya devam etmiş ve 1980'li yılların başında bu yapılandırma yukarıda gösterdiğimiz şekilde Hucent, Garm, Kulyab ve Badahşanlılar olarak şekillenmiştir ve Sovyetlerin dağılmasına doğru biz bu klanların her birinin kendi partisinin kurulmasına tanıklık edeceğiz. Şöyle ki, Garmlılar ve Pamirliler 1989 yılında "Rastohez" (Yeniden Doğuş) ve 1991 yılında kurdukları Tacikistan Demokrat Partisinde, Pamirliler 1991 yılında kurdukları "Lali Badahşan" (Badahşan İncisi), Kulyab ve Hissar Özbekleri Halk Cephesi'nde (1992), Hucentliler 1991,1993,1994 yıllarında kurdukları Özgür Emek Partisi, Tacikistan Halk-Demokrat Partisi, Halk Birliği ve Siyasi ve Ekonomik Yenilenme Partisinde birleştiler. Bölgelere göre olan bu birleşmeler daha sonra iç savaşın ana aktörlerine dönüştü¹³.

SSCB'nin dağılmasına doğru Gorbachev tarafından gerçekleştirilen "Perestroyka ve" "Glasnost" Sovyet cumhuriyetlerinin birçoğunda eski liderlerin hakimiyetlerinin değiştirilmesine veya güçsüzleşmesine neden oldu. Tacikistan Komünist Parti Başkanı Kuzeyli Kahar Makhamov¹⁴ bu dengesizliği aradan kaldırmak adına bazı bakanlıklarda diğer bölgenin insanlarına görev verdi. Onun zamanında Yüksek Ali Şura başkanı görevine Badahşanlı Goibnazar Pallaev, Nazirler Kurulu başkanlığına Kulyablı İzatullo Hayoyev, Sanayi ve İdeoloji Bakanlığına Badahşanlı Şodi Şabdolov, İç İşleri Bakanlığına Badahşanlı Mamadayoz Novcavanov atandı. Bu atamalar her ne kadar dengeyi korumak adına yapıldıysa da daha sonralarda bu değişimlerin aslında daha kötü olaylara neden olduğu görülecektir.

Üstlerde bu değişiklikler yaşanırken altların sorunu tamamen farklıydı. SSCB döneminde daha çok devlet bütçesine bağlı yaşayan ülkede, Tacik ahalinin sayısı yılda %4,4 artarak rekor seviyeye ulaştı ve ülke böyle bir demografik patlamayı kaldırmakta

¹³ R.S. Bobohonov. *Grajanskaya voyna v Tadjikistane. (1992-1997 godi) Priçini, hod, posledstvie i uroki.* Obşestvenne nauki i sovremennost' 2011. No.4, s.75.

¹⁴ 1932 Hucent doğumlu Kahar Makhamov 14 Aralık 1985 yılında Tacikistan Komünist Parti başkanlığına atanmıştır. Makhamov aynı zamanda Tacikistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanıdır. 31 Ağustos 1991 yılında Yüksek Ali Şura tarafından güvenoyu alamayan Kahar Makhamov cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmiştir. Ölümüne kadar (2016) Tacikistan Ali Meclisinin ömürlük seçilmiş milletvekili görevinde bulunmuştur.

zorlandı¹⁵. Böylelikle, ekonomik krizin ortaya çıkmasıyla birlikte ahalinin yaşam şartları da kötüye doğru gitmeye başladı. Gençler arasında kendini gösteren işsizlik daha da yükselmeye başladı ve bu durum gençler arasında suç oranının çoğalmasına, Afganistan'daki savaşın sonucu olarak Avrupa'ya taşınan narkotik maddeler, Tacikistan'ın da bu taşıma yolu üzerinde bulunması dolayısıyla Tacik gençlerin hem narkotik maddelere olan merakının artmasına, hem de gençlerin kendi içlerinde grupların meydana gelmesine neden oldu.

Klan ve ekonomik sebeplerden başka Tacikistan'ı iç savaşa sürükleyen esas sebeplerden biri de Afganistan ve İran devletlerinin de desteklediği İslam radikalizmiydi. Sovyetlerin işgaline kadar Tacikistan'da Sünni mezhebinin Hanefilik kolu hakimdi. Onun dışında Sufi tarikatlarından Nakşibendilik ve Kadiriye de toplumun dini inancında önemli yer tutuyordu. Dağlık Badahşan bölgesinde ise Şiiilikten ayrılmış dini-felsefi kol İsmailik daha popülerdi. Sovyetler döneminde bu bölgede dinlerle bağlı tek karara varılmaması toplumda da ikileme sebep oldu. Sovyet ideolojisine ters düşen bütün dinler Sovyet hakimiyeti tarafından takip edildiğinden İslam da yasaklanan dinler sırasına girdi. Ama diğer yandan Bolşevikler bu bölgedeki dindarlarla iş birliği de yapmaya çalışıyorlardı. Bu sebeple bütün Sovyetler Birliğinde eski ruhban sınıfı ortadan kaldırılarak yerine hakimiyetin kontrolünde olan "Halk" İslam'ı meydana çıkmış oldu¹⁶. Ruhban sınıfının tamamen kaldırılması ve hakimiyetin sert ideolojik kontrolü, İslam'a inanların illegal faaliyete geçmesine neden oldu. İslam daha çok geleneklerde kendini gösteriyordu. Geleneklerine daha bağlı kalan Tacikistan'ın dağlık arazilerinde oturan halk İslam'ı daha çok Sufizm'de yaşatıyordu. Sovyetlerin son zamanlarında hakimiyette yer almayan bu arazilere ait klanlar daha çok geleneksel İslam'da kendilerini bulmuş oldular. Karategin grubu Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisinde¹⁷, İsmaili Badahşanlılar ise "Lal'i Badahşan" Partisinde birleştiler¹⁸. Bu partiler daha sonra Tacikistan iç savaşının esas aktörleri haline geldiler.

Buraya küçük de olsa etnik münakaşaları katarsak Tacikistan'da var olan o dönemki durumu aydınlığa çıkarmış oluruz. 1989 yılında Tacikistan'ın İsfar iliyle Kırgızistan'ın Batikent ilinde Taciklerle Kırgızlar arasında sorunlar yaşanmıştır. Aslında sorunların 1950'li yıllarda göçebe Kırgızların yerleşik hayata geçmelerini sağlayan

¹⁵ Jukov D.A. *Voyını na ruinah SSSR*. EKSMO. Moskva, 2010, s.2.

¹⁶ Olimova S. *Politiçeskaya islam i konflikt v Tadjikistane*. Sentral Eurasia: Proyeckt Sentra izuçeniya Sentralnoy Azii, Kavkaza i Uralo-Povoljya İnstituta vostokovedeniya Rossiyskoy akademii nauk (<http://central-eurasia.com/>).

¹⁷ Bu partinin temelini Tacikistan SSC'de 1978 yılında ortaya çıkmış Said Abdulla Nuri'nin liderliğindeki gençler örgütü teşkil ediyor. Örgüt Şeyh Hasan Banna ("Müslüman Kardeşler" örgütünün kurucusu), Said Kutb ve Muhammed Kutb'un görüşlerinin öğrenilmesi ve propagandasını yapıyordu. SSCB'nin dağıldığı dönemde bu partinin kurulması önceden engellense de, 1991 yılında birkaç günlük miting sonucunda bu kararlar kaldırılmış ve İslami Yeniden Doğuş Partisinin kurulmasına izin verilmiştir. M.Himmetzade, D.Usman ve S.Gadoyev'in başında durduğu bu parti İç savaş zamanı askeri birlikleriyle devlete karşı çıktığından 1993 yılının haziran ayında faaliyeti yasaklanmıştır. Partinin liderleri 1993 yılında Afganistan'da yeni bir dini parti İslami Yükseliş Hareketi'ni kurdular. Hareketin başında Said Abdulla Nuri, Hoca Akbar Tursunzade ve Muhammedşerif Himmetzade duruyordu.

¹⁸ Bu siyasi hareket Tacikistan'ın Doğusundaki Badahşan muhalefeti temsil ediyordu. 4 Mart 1991 yılında Duşanbe'de kurulan bu parti 1993 yılının haziran ayından yasaklansa da 1999 yılında yasal faaliyet göstermeyen bu partinin 3 bine yakın üyesi vardı. Lali Badahşan 1999 yılının aralık ayından faaliyetini tamamen bitirmiştir.

kararların alınmasından itibaren başladığını söyleyebiliriz. 1980’li yıllara doğru buraya yerleştirilen Kırgızların topraklarını sulamalarına bağlı olarak sorunlar ortaya çıkınca, Kırgızların Tacikistan topraklarına doğru kaydığına şahit oluyoruz ve 1989 yılındaki olay Taciklerin, Kırgızlar tarafından işgal edilmiş olan 10 hektar topraklarını geri istemeleriyle ilgiliydi¹⁹. Aynı durum Özbeklerle 1989 yılında Hançin ilinde de yaşanmıştı. Krize sebep Özbek ve Taciklerin kendi aralarında otlak yerlerini paylaşamamasıydı.

Böylece, 1990’lı yılların başında Tacikistan’daki durum her an patlayacak bir seviyeye geldi. Bunu tetikleyen olay, 1989 yılında Özbekistan’ın Fergana vilayetinden kovulan Ermenilerin Tacikistan’a yerleştirileceği hakkındaki haber oldu. 1990 yılının 11 Şubat’ında, Duşanbe’de Komünist Parti Merkezi Kurumunun karşısında insanlar “Defolsun Ermeniler” diye miting başlasalar da çok kısa zaman sonra bu tezahürat “Makhamov defol”’a dönüştü. Akşama doğru milis güçlerinin halka ateş açmasından sonra mitingciler dükkanları yağmalamaya başladılar. Bu olaylarda esas rolü Garm, Kulyab ve Badahşan’lı gençler üstlendi. Rus yanlısı kaynaklara göre bu faaliyetler direkt Milli Meclis Başkanı Pallayev tarafından yönetiliyordu²⁰. Tacikistan hakimiyeti ise bu bilgileri ne inkâr etti ne de onayladı.

13 Şubat’ta şehre tanklar girdi. Buna rağmen 14 Şubat’ta taraflar masaya oturdu. 17 kişiden ibaret Halk Komitesi hükümetle görüşmelerinde Makhamov ve diğer üst düzey görevlerde bulunanların istifasını talep ediyordu. Bununla ilgili hükümet ve Halk Komitesi arasında anlaşma imzalanırsa da 15-16 Şubat’ta yapılan XVII kurultay (plenum) Parti Başkanı K.Makhamov ve Meclis Başkanı G.Pallayev ve diğer yöneticilere tam güven oyu vererek onların istifasını kabul etmedi. 14 Şubat’ta Sovyet Ordusu ve İç İşleri Bakanlığına bağlı askeri birliğin müdahalesi sonucunda olaylar kısmi olsa da yatıştırıldı. Resmi rakamlara göre, olaylar esnasında 22 kişi ölmüş, 589 sivil vatandaş, 86 Dahili Ordu askeri, 15 Sovyet Ordusu askeri ve 138 milis elemanı yaralanmıştı.

Her ne kadar resmi değerlendirme yapılmısa da olaylarla ilgili farklı yorumlar bulunmaktadır. Örneğin, Ermenilere karşı yapılan mitinglerin daha sonradan şekil değiştirerek hakimiyete karşı olmasının temelinde ülkedeki hakimiyet karşıtı çeteler duruyordu. Ayrıca bu mücadelede sadece çeteler değil, dini lider ve kriminal grupların da olduğu anlaşılmıştır. Aslında bu olaylara hazırlık 1989 yılının sonbaharında başlamış ve halka silahlanma amaçlı demir armatürler bile verilmiştir²¹. Sonuç ne olursa olsun ilk olaylardan sonra bunun devamı geleceği belliydi çünkü toplum artık en küçük kıvılcımdan bile alevlenmeye hazır durumdaydı. 31 Temmuz 1991 yılında Kobadian kasabasındaki Araplar ve Tacikler ile Karatekin’li göçmen Tacikler arasında çok büyük karışıklık yaşandı²². 1930-50’li yıllarında buraya yerleştirilen Tacikler bir müddet sonra üst düzeylerde temsil olunmaya başladılar. Tabi ki bu da kendilerini bu toprakların ağası kabul eden yerli Arap ve Tacikler tarafından olumsuz karşılandı. Sonuçta Araplar toprakların bölünmesini talep ederek Kolhozdan ayrıldıklarını ilan ettiler.

¹⁹ Buşkov V.İ. *O nekotorih aspektah mejnatsionalnih otnoşeniy v Sredney Azii. "Issledovaniya po prikladnoy i neotlojnoj etiologii"*.-Dokument No:9-Moskva,1990, İE AN SSSR.

²⁰ Aziz Niyazi. *Tadjikistan: Regioanlme aspekti konflikta (1990 gg.)* <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/niyazi.htm>

²¹ Buşkov V.İ, Mikulskiy D.V. *Anatomiya grajdanskoy voyny v Tadjikistane (etno-sosyalme procesi i političeskaya borba, 1992- 95)*. Moskva, 1996. s.21

²² A.g.k.s.21

Tam da ülkede bu olaylar yaşanırken 19 Ağustos 1991 yılında Moskova'da SSCB Cumhurbaşkanı Mihail Gorbachev'e karşı Komünist Parti Muhafazakâr kolunun yaptığı sonradan başarısızlıkla sonuçlanacak olan darbe girişimi, Tacikistan Cumhurbaşkanı Makhamov tarafından desteklendi. Bu yanlış siyasi adım Makhamov'u 21 Ağustos'ta Gorbachev'in yeniden hakimiyete gelişiyle Moskova'daki merkezi hükümetin desteğinden mahrum etti. Olayların böyle gelişmesi hakimiyet kontrolünü kaybeden Makhamov aleyhtarlarının 29 Ağustos 1991 yılında Yüksek Şura önüne toplanarak Makhamov'un istifasını istemesiyle sonuçlandı. 31 Ağustos 1991 tarihinde Parlamento, Makhamov'a güvensizlik oyu vererek istifa etmesini sağladı. Kadridin Aslanov yeni cumhurbaşkanı seçimlerine kadar Cumhurbaşkanı yetkilerini üslendi. 9 Eylül 1991 yılında Tacikistan Devlet Egemenliği Bildirgesini kabul etti²³.

21 Eylül 1991 yılında Ozodi meydanına toplanan insanlar Lenin'in heykelinin meydana kaldırılmasını talep ettiler. Heykel kaldırıldı ve Yüksek Şura başkanı Aslanov, Tacikistan Komünist Partisinin tasfiye edilmesi ve bütün mallarının devlete geçmesi hakkındaki yasayı imzaladı. Bu karara tepkili olan Tacikistan Komünist Parti taraftarları, Ozodi meydanına toplanarak Aslanov'un istifasını istediler. Bu mitingcilerin yardımıyla TKP Yüksek Şurayı toplayarak Aslanov'u görevinden aldı ve ülkede olağanüstü hâl ilan ederek Hucentli Rahmon Nabiye'v'i²⁴ TKP Başkanı seçti²⁵.

Aynı yıl 24 Kasım'da yapılan seçimlerde Hucent'li Rahmon Nabiye'v, Badahşan'lı rakibi Devlet Hudonazarov'u 58%'lik oyla geride bırakarak Tacikistan Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimlerde Nabiye'v'e siyasi güçleriyle yardımcı olan Kuzeyli Safarali Kenjayev Parlamento başkanı, Kulyab'lı Akbar Mirzoyev başbakan olarak atandı.²⁶

Anlaşmaya rağmen, bu zoraki ittifak 1992 yılının martında dağılmaya başladı. Hakimiyete geldiği ilk günden itibaren R.Nabiye'v, muhalefetin üzerine gitmek için fırsat aramaya başladı. 6 Mart 1992'da Duşanbe'de Demokrat Parti, Yüksek Şura ve Şehir Şurası üyesi, Belediye başkanı Maksud İkrarov hapsedildi. Tutuklama kararı bu mesele ile bağlı özel olarak toplanan Yüksek Şura tarafından kabul edildi ve böylelikle, Nabiye'v 1991 yılının sonbaharında muhalefetle birlikte imzaladığı anlaşmayı resmen bozmuş oldu²⁷.

11 Mart 1992 yılında "Rastohez" liderlerinden Mirbaba Mirrahimov'a şehir mahkemesi 2 yıl hapis cezası verdi. Cezanın nedeni M.Mirrahimov'un Yüksek Şura başkanı Safarali Kenjayev'e hakaret etmesi idi. 25 Mart 1992 yılında Yüksek Şura toplantısında S.Kenjayev aslen Pamirden olan İç İşleri Bakanı Memmedaze

²³ Bashiri, Iraj. *Beginings to AD 2000: A Comprehensive Chronology of Afghanistan, Central Asia and Iran, Central Asian Studies*, University of Minnesota, 2001.p.69

²⁴ 1982-85 yıllarında Tacikistan SSC Komünist Parti Başkanlığı yapan 1930 Hucent doğumlu Rahmon Nabiye'v, Kahar Makhamov'un istifasından sonra 24 Kasım 1991 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Tacikistan Cumhuriyetinin ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. Muhalefetin hile karıştığı iddiası bu seçimlere gölge düşürmüştür. 1992 yılında Tacikistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğuna kabulüne imza atmış, aynı yıl ülkedeki iç savaş zamanı muhalefetin baskısıyla istifa etmek zorunda kalmıştır. 1993 yılının 11 Nisan'ında Hucent'te kendi evinde vefat eden İ.Rahmov'un ölümü gizemini koruyor.

²⁵ Bashiri, Iraj. *Beginings to AD 2000: A Comprehensive Chronology of Afghanistan, Central Asia and Iran, Central Asian Studies*, University of Minnesota, 2001.p.70

²⁶ Jukov D.A. *Voyni na ruinah SSSR*. ESKMO. Moksva,2010.s.3

²⁷ A.g.k.s.5.

Navcuvanov'u yetkilerini aşmakta suçladı ve bu suçlama Güneyliler tarafından kendilerine hakaret olarak kabul edildi. Cumhuriyet yönetiminin yürüttüğü kışkırtıcı politika 26 Martta başlayan ve başkent Duşanbe'de 3 ayı meydanda – Şohidon, Ozodi ve Sadrittin Ayni meydanlarında, 3 ayı grubun başında durduğu insan kitlelerinin günlerce miting yapmasına, zaten gergin olan durumun daha da gerginleştirilmesine ve en nihayetinde bütün bunların silahlı çatışmalara dönüşerek iç savaşın başlamasına neden oldu. 5 Mayıs 1992 yılında cumhurbaşkanı ülkede olağanüstü hâl ilan etti. Karşılığında muhalefet havalimanı, Tren Garı ve Cumhurbaşkanlığı ele geçirdi. 10 Mayıs 1992 yılında Cumhurbaşkanlığı muhalefetin ileri sürdüğü bütün talepleri kabul ettiğini bildirirse de olaylar artık kontrolünden çıkmış durumdaydı. 28 Haziran'dan başlayarak İslami güçlerle Kulyablılar arasında silahlı çatışmalar başladı. İslami güçlere yardım etmek amacıyla 1992'nin Mayıs'ından 1993 yılının başlarına kadar 1000'e yakın kişi Afganistan'dan kaçak yollarla Tacikistan'a geçti. Bazı kaynaklara göre, cumhuriyet arazisinde 1992 yılının yazından sonbaharına kadar 500-600 Afgan mücahit faaliyettedir²⁸.

Ülkede durumun kontrolden çıkması 2 Eylül 1992 yılında Bakanlar Kurulunun bütün üyelerinin Cumhurbaşkanının istifasını istemesiyle sonuçlandı. 4 Eylül tarihinde Yüksek Şuranın toplantıya çağırılması kararı alındı. Bütün bu olaylardan sonra Rahmon Nabiyeveve havalimanında Hucent'e girmek isterken insanlar tarafından tanınarak ablukaya alındı. Bir müddet sonra havalimanına gelen Tacikistan İç İşlerine bağlı olan 4 askeri araç ve 201'ci Rus Topçu Alayının askeri birlikleri Rahmon Nabiyeveve'i linçten kurtardılar, ama Rahmon Nabiyeveve istifa dilekçesini yazmaktan kurtulamadı. Yüksek Şura üyeleri ile görüşen Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahmon Nabiyeveve 7 Eylül 1992 yılında istifa dilekçesiyle görevinden men edilmiş oldu.

1992-93 yıllarında Tacikistan'da hakimiyet yeniden düzenlenmeye başlamış ve zafer kazanmış olan İttifak, kilit mevkilere "kendi insanlarını" yerleştirmeye koyulmuştu. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı sistemi kaldırıldı. Parlamento başkanlığına Kulyablı İmomali Rahmonov, Başbakanlığa Hucentli Abdumalik Abdullocanov²⁹ getirildi. Bu grubun Hisarlı müttefikleri maliye ve ticaret alanında geniş yetkiler aldılar. Hisar vilayeti ile Hisar vadisinin birleşmesini talep eden bu grubun lideri Camoliddin Mansurov'un Duşanbe'ye belediye başkanı olarak atanması, Hisarlıların bu talebi geri çekmelerine neden oldu. Hucentliler ülke ekonomisi ve iç ticaretine, Kulyablılar ise polis ve askeri alanda hakimdiler.

1993 yılının sonbaharına doğru müttefikler arasında ciddi sorunlar yaşanmaya başladı. Bu sorunların sonucunda Tacikistan Halk Partisi ve Tacikistan Milli Birlik Partisi kurulmuş oldu. Bu partilerin nizamnameleri, birbirlerinden farklı olmasa da bu partilerin her biri farklı bölgeleri temsil ediyordu. Abdumalik Abdullocanov'un başında durduğu Milli Birlik Partisi'nde Kuzeyliler, parlamento başkan yardımcısı Kulyablı Abdülmecid Dostiyevin liderliğinde kurulan Halk Partisi'nde ise daha çok Güneyliler

²⁸Jukov D.A. *Voynu na ruinah SSSR*. ESKMO. Moksva,2010, s. 13

²⁹ Abdumalik Abdullajanov-Hucent doğumlu politikacı. 1992-93 yıllarında başbakan, 1992 yılının martından "Non" ("Ekme") Devlet Komitesi başkanı. R.Nabiyeveve'le anlaşamadığından 1993 yılında başbakanlıktan istifa etti. 1993- 1994 yılında Tacikistan'ın Rusya'daki büyükelçisi, 1994 yılının Kasım'ında cumhurbaşkanı adayı oldu. 1996 yılında Milli Birlik Siyasi Grubunu kurarak; daha sonra Milli Doğuş Hareketinin lideri oldu. Ülke dışında yaşayan Abdullajanov'un 1998 yılında Hucent'te yapılan başarısız darbenin organizatörü olarak adı geçmiştir.

vardı. Bu iki grup arasında ki anlaşmazlık daha çok her iki grubunda hakimiyet yetkilerini kendi ellerinde toplamak niyetinden kaynaklanmaktaydı. Cumhurbaşkanlığı sistemi kaldırıldığı için başkanlık yetkilerinin parlamento veya başbakanlığa geçmesi kanunen netleştirilmediğinden dolayı belirsizdi. Bu belirsizlik iki güç arasında mücadeleye neden oldu.

Parlamento'nun 16. toplantısında acele şekilde cumhurbaşkanlığı sisteminin kaldırılıp yetkilerinin parlamento ve başkanlıklar arasında paylaşılması ortaya bir belirsizlik çıkarttı. 1993 yılının ilk yarısında Başbakan, Tacikistan'da valileri atama ve görevden alma yetkilerine sahipti. Cumhuriyetin siyasi hayatında da bu yetki önemli olduğundan parlamento, bu yetkiyi başbakanlıktan almak için mücadeleye başladı. İki grup arasındaki sorunlardan bir diğeri de reformların metotları ve özelleştirmenin nasıl yapılacağı ile ilgiliydi. Farklı bölgelerin ve grupların çıkarlarını savunan parlamento ve bakanlar kurulu arasında ekonomik problemlere bakış açısı çoğu zaman uyuşmuyordu. Hükümette esas makamları ellerinde tutan Hocentliler zenginleşmek için bütün imkanları kullanıyorlardı. Buna rağmen Kulyablılar bekledikleri geniş maliye imkanlarını ele geçiremediler. Dışarıdan gelen kredileri ve sosyal yardımları daha çok Abdumalik Abdullocanov ve çevresi kontrol ediyordu. Kulyablılar ise genelde küçük ve orta ticareti ele geçirmişlerdi. İthalat, ihracat operasyonları, büyük ticaret projeleri, para mübadelesi, iktisadi hayatın devlet ve devlet dışı alanlarına parlamento bir türlü hâkim olamadı.

1993 yılının sonbaharında parlamentonun 18. toplantısı arifesinde Abdullah Canov'un takımı devletin mülkünü özelleştirme çalışmalarını hızlandırdı. Buna karşılık parlamento yönetimi devlette üst düzeyde bulunan şahısların ticari faaliyetlerle uğraşmasını yasakladı. Bu yasa direk başbakan, onun çevresi ve akrabalarının çıkarlarını etkiliyordu. Her ne kadar çıkarları konusunda Xocent ve Kulyablılar karşı karşıya gelseler de bu bölgelerin ittifak yapmadan hakimiyetlerini sürdürmeleri mümkün olmadığı için problemleri daha ılımlı şekilde çözmeye çalıştılar. 1993 yılının 27 Aralıkta parlamentonun 18. toplantısında Başbakan Abdullah Canov istifa etse de bu ittifak devam etti. Yeni başbakan olarak Abdumalik Abdullocanov'un başbakan yardımcısı olan memleketlisi Abdulcalil Samadov atandı. Parlamento yönetimi de eski şekilde kendi mevkilerini korumuş oldular. Böylelikle Tacikistan hükümetindeki kriz de son bulmuş oldu. 1994 yılının Ocak ve şubat aylarında Duşanbe'de durum giderek ciddileşti. Yeni Cumhuriyet başsavcısına suikast düzenlese de bu bir sonuç vermedi. Bazı bilgilere göre bu suikast Tursunzade, Hissar ve Şahrinaus vilayetlerinde olan silahlı birlikler tarafından yapılmıştı. M. Salihov'un, "Sadoyi Mardum" adındaki resmî gazetede bu birliklere silahlarını devlete vermeleri yönündeki talebi ve bu güçleri yasa dışı olarak ilan etmesi, bölgedeki silahlı birlikler tarafından kötü karşılanmış ve Salihov'a suikastle sonuçlanmıştı. İç savaş döneminde Halk Cephesi saflarında yer alan bu güçlerin başı bozuk faaliyetleri sonucunda emniyet güçlerinin binden çok çalışanı öldürülmüş, 2500'den fazla çalışanı ise cumhuriyeti terk etmişti.

Tacikistan'daki İç savaş sadece ülkenin içinde sorunlar çıkarmadı, aynı zamanda komşu devletleri de rahatsız etmekteydi. Ülkede savaştan taraflar problemin sadece savaş vasıtasıyla çözümlenmeyeceğinden gün geçtikçe daha da emin oluyorlardı. Savaşın kendi ülkelerine sıçramaması için taraflar arasında görüşmelerin başlamasına destek olan komşu devletler de bir an önce bu sorunun çözülmesine taraftarlar. Bu niyetle esas ağırlığı

üzerine SSCB dağılınca Orta Asya'da kaybettiği güveni tekrardan kazanmaya çalışan Rusya ve Tacikistan'la ister dil açısından, isterse de köken açısından daha yakın olan sınır ülkesi İran üstlenmiş oldu. Savaşın daha ilk günlerinden Tacik tarafının ve Bağımsız Devletler Topluluğuna dahil olan devletlerin de ısrarıyla Rusya, İran ve BM de problemin çözülmesi için bir sıra faaliyette bulundular. BM'lerin ilk Barış heyeti 21 Ocak 1993 yılında ülkeye gelmiş oldu³⁰. Mesele ile bağlı bölge ülkeleri arasında ilk görüş ise 7 Ağustos 1993 yılında Rusya'nın önderliğinde Moskova'da yapıldı. Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Özbekistan devlet başkanlarının ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın özel temsilcisinin iştirak ettiği görüşmelerde Tacik – Afgan sınırlarının BDT'nin güney sınırı olduğunu düşünerekten bu sınırların kolektif korunması kararı alındı. İç savaştaki tarafları ise bir daha kendi aralarında problemleri çözmek için görüşmeye davet edildi³¹.

BDT devletlerinin 24 Eylül 1993 yılındaki görüşünde Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan birer tabur olmakla, RF'nin Tacikistan'da yerleşen 201'ci Motorize piyade alayın askerlerinden ibaret umumi sayısı 25.000 olan BDT devletlerinin Kolektif Barış güçleri kurulmuş oldu. Bununla da Rusya bu "örtü" altında Tacikistan'a da geri dönmüş oluyordu.

Moskova İ. Rahmanov hükümetine taraflar arasında görüşmelerin yapılması için de baskı yapıyordu. 16 Mart 1994 yılında yapılacak görüşmeler, Tacikistan Hükümeti Heyetinin başında duracak kişi Başbakan Yardımcısı Moenşo Nazarşoyev'in görüşmeler öncesi kendi evinde öldürülmesi sonucunda yarım kalmış oldu. Heyetin başına yeni atanan Emek ve Çalışma Bakanı Şukur Zukurov'un 5 Nisan da Moskova'ya gelişi ile nihayet muhalefetle devlet heyeti arasında görüşmeler başlamış oldu. Muhalefet heyetinin bu görüşmelerde eski Başbakan Yardımcısı, gazeteci Otahon Latifi temsil ediyordu. Görüşmeler kapalı kapılar arkasında gerçekleşti. Sadece bir hafta sonra ki açıklamalara göre görüşmelerin gündeminde 30 meselenin olduğu belli oldu. Görüşmelerin akabinde Tacikistan'da yeni anayasa projesi ilan edildi ve bu proje muhalefet tarafından olumsuz karşılandı. Çünkü görüşmelerin sonucuna göre yeni anayasa projesi çalışıldığı zaman ülkenin siyasi hayatındaki bütün kamu kuruluşlarının iştirak etmeleri gerekiyordu. 18 Haziran 1994 yılında Tahran'da Tacikistan Hükümet Heyeti ile Birleşmiş Muhalefet Heyeti arasında görüşmelerin ikincisi yapıldı³². 9 gün süren görüşmelerin sonucunda herhangi bir anlaşma imzalanmadı. Muhalefetin ileri sürdüğü birçok talebin hükümet heyeti tarafından kabullenmemesi görüşmeleri sonuçsuz bıraktı. Tacik muhalefetinin beyannamesine göre Duşanbe rejimi görüşmeleri çıkmaza sokmakla, yeni anayasa ve Cumhurbaşkanı seçimleri ile ilgili yapılacak olan referanduma kadar uzatmayı düşünüyordu. Muhalefet 15 Ağustos 1994 yılındaki beyannamesi ile Rusya Dışişleri Bakanlığını imzalanacak anlaşmayı engellemekle suçluyordu.

20 Temmuz 1994 yılında Tacikistan Parlamentosu yeni anayasa ile ilgili referandumun ve cumhurbaşkanı seçimlerinin aynı tarihte yapılması ile ilgili kararı kabul etti. Yayınlanan yeni anayasa Tacikistan Milli İcmler Komitesi tarafından olumsuz

³⁰ OON i polojenie v Tadjikistane.//Spravoçnyy dokument. N-Y.: Mart,1995,s.11.

³¹ Toşmumammadov M. *Grajdanskaya vojna v Tadjikistane i postkonfliktnoe vosstanovlenie*. Sapporo. 2004, s.16.

³² Jukov D.A. *Voyni na ruinah SSSR*. ESKMO. Moksva,2010,s.25

değerlendirildi. Hükümetle görüşmelerinde siyasi sonuçlar elde edemeyen muhalefet Tacikistan'da geniş çaplı operasyonları başlatmış oldu. Bu operasyonlarda belirli yenilgilere uğrayan Tacikistan Hükümeti Tahran'a yeni heyet yollayarak muhalefetin taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. Anlaşma sonucunda geçici ateşkes ilan edildi. 21 Ekim 1994 yılında İslamabad'da hükümet ve muhalefet güçleri arasında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin özel temsilci olan P.Piris-Ballon'un iştiraki ile üçüncü görüşme başladı. Görüşmeler esnasında muhalefetin Tacikistan'da ki silahlı güçlerine gıda, giysi ve tıbbi yardımı yapması için sınırdan koridor talebi müzakerelerin 3 aylığına (6 Şubat 1995) ertelenmesine neden oldu.

6 Kasım 1994 yılında ülkede cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. Beklenildiği gibi İmomalı Rahmanov Cumhurbaşkanı seçildi. 1995 yılının ilk aylarında her ne kadar muhalefetle iktidar güçleri arasında ateşkes hakkında anlaşma olsa da Tacikistan'ın güneyinde bu güçler arasında çatışmalar devam ediyordu. Muhalefet bu çatışmalarda hükümet güçlerinden daha çok Rus askeri birliklerini suçluyordu. 1994 yılının 1 Aralıkta İslami Yeniden Doğuş Harekatının lideri Said Abdullohi Nuri P.Piris-Ballon'a şunları yazıyordu: "Rus orduları ateş açmakla bu ordunun barıştırmacı olduğuna olan inancımızı sarsıyor. Rusya Federasyonu'ndaki bazı güçler kendilerinin neoemperyalistik faaliyetlerine Duşanbe rejimini de çekmiş oluyor. Biz Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Butros Gali'nin ateşkes anlaşmasının uygulanma prosedürüne kontrolü güçlendirmesini istiyoruz. Eğer hükümet güçleri ve Rus ordusunun faaliyetleri durdurulmazsa ne kadar zor olsa da Tacikistan muhalefetinin buna karşılık vereceğini söylemek zorundayız."³³

1996 yılının Mayısında muhalefet nihayet bu Ateşkes Anlaşmasını bozdu. 11 – 12 Mayıs 1996 yılında Tavildar muhalefet tarafından ele geçirildi. Çok sayıda sivilin öldürülmesi üzerine Tacikistan Cumhurbaşkanı İmomalı Rahmonov Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine bu konuyla ilgili müracaatta bulundu. BM GK bu olayı kınayarak tarafların 17 Eylül 1994 Ateşkes Anlaşmasına uymasını talep etti³⁴. Genelde Birleşmiş Milletlerin önderliğinde İç savaşındaki taraflar arasında 4 yıl boyunca 8 görüşme yapıldı:

5– 15 Nisan 1994 yılında Moskova'da, 18 – 25 Haziran 1994 yılında Tahran'da, 20 Ekim – 1 Kasım 1994 yılında İslamabad'da, 22 Mayıs – 1 Haziran'da Almatı'da, 3-24 Kasım 1995, 26 Ocak – 18 Şubat ve 8 – 21 Temmuz 1996'da Aşkabat'ta, 5 Ocak – 19 Şubat 1997 yılında Meşhet ve Tahran'da, 26 Şubat – 9 Mart 1997'de Moskova'da ve nihayet 9 Nisan – 28 Mayıs 1997 yılında Tahran'da³⁵.

Tacikistan'da Millî Birlik ve Barış hakkında Umumi Anlaşma 1997 yılının 27 Haziran'ında Moskova'da Tacikistan Cumhurbaşkanı İmomalı Rahmonov ve muhalefet lideri Said Abdullohi Nuri tarafından imzalandı. Anlaşma Tacikistan Cumhuriyetinde Barış ve Millî Birliğin sağlanması hakkında, Millî Birliği sağlayacak Komisyonun hukuk ve yetkileri hakkında, Mülteciler hakkında, Tacikistan'daki Barış ve Millî Birlik Anlaşmasının garantisini hakkındaki protokollerle sonuçlandı. Anlaşmanın

³³ Jukov D.A. *Voyni na ruinah SSSR*. ESKMO. Moksva, 2010, s.33.

³⁴ Blišenko V.İ., M.M.Solntseva. *Krizisi i konflikti na postsovetskom prostranstve*. Aspekt Press yayınları, Moskva, 2014. s.99.

³⁵ Toşmumammadov M. *Grajdanskaya vojna v Tadjikistane i postkonfliktnoe vosstanovlenie*. Sapporo. 2004, s.18

gerçekleştirilmesini sağlayacak kurum 26 üyeli Milli Barış Komisyonu oldu. Komisyonun 26 üyesinden 13'ü Tacikistan Cumhuriyeti hükümetinden, diğer 13 üyesi ise muhalefet tarafından seçilen kişilerden ibaretti. Komisyon başkanlığına Said Abdullohi Nuri, başkan yardımcılığına ise Ali Meclis Başkanı Abdumacid Dostiyev seçildi. MBK'da askeri, siyasi, hukuk ve mültecilerle iş üzere 4 komisyon faaliyet gösteriyordu. Çalışmalar sonucunda muhalefetin 7 binlik askeri birliği kaldırılmış, 800 bini aşan Tacik mültecileri savaş zamanı kaçtıkları Afganistan, İran, Pakistan ve BDT devletlerinden geri getirilmiştir. Ama resmi olmayan bir çok kaynağa göre 3 milyon insan hala Tacikistan dışında mülteci durumunda yaşamaktadır.

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki, 1992- 1997 yılları arasında sadece Tacikistan Cumhuriyetini değil, yakın bölge ülkelerini de etkileyen sonucunda Orta Asya bölgesinde etkisini artırmaya çalışan İran ve Afganistan gibi devletleri bölge dışı bırakan, SSCB dağıldıktan sonra bu bölgede etkisi azalan, ama bu olaylarla birlikte Rusya'nın bölgeye geri dönmesini sağlayan, 100.000 kişinin ölmesi, milyonlarca kişinin de mülteci durumuna düşmesi ile sonuçlanan Tacikistan iç savaşı sona ermiştir. Savaş sonucunda iç politikada çok da büyük değişiklikler yaşanmamış, ülkeyi iç savaşa sürükleyen ana problemlerden birisi olan bölgecilik ortadan kaldırılmamış, ülkenin ekonomik durumu iyileştirilmemiş, her ne kadar siyasi partilerin faaliyeti hakkında Anayasadaki maddelere değişiklikler yapılsa da ülkedeki sistemin diğer post Sovyet ülkelerdeki otoriter rejimlerden farkı yok. 1994 yılından bu yana devletin başında duran İmomali Rahmonov, diğer Orta Asya (Kırgızistan hariç)³⁶ cumhuriyetlerinde olduğu gibi yıllardır hakimiyetini korumaktadır.

³⁶ Kırgızistan'da 2005 yılının Şubat'ında yapılan Parlamento seçimlerinin ülkedeki siyasi güçler ve uluslararası gözlemciler tarafından tanınmaması sonucunda Cumhurbaşkanı Akayev'e karşı ayaklanma başlamış ve Akayev iktidarının devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Revolyutsiya v Kırgızistane. Prezident Akayev bejal. <https://web.archive.org/web/20140407070233/http://charter97.org/bel/news/2005/03/24/revol>

Kaynaklar

- Aziz Niyazi. *Tadjikistan: Regionalnie aspekti konflikta* (1990 gg.)
<http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/niayzi.htm>
- Bartold V.V. Sart / Bartold V.V. Soçineniya. T.2.Ç.2. *Raboti po otdelnim problemam istorii Sredney Azii*. Moksva, Nauka, 1964
- Bashiri, Iraj. *Beginings to AD 2000: A Comprehensive Chronology of Afghanistan, Central Asia and Iran, Central Asian Studies*, University of Minnesota, 2001
- Blišenko V.İ., M.M.Solntseva. *Krizisi i konflikti na postsovetkom prostranstve*. Aspekt Press yayınları, Moskva, 2014
- Bobohonov R. “Evolyusiya etno-regionalnix klanov v Tadjikistane (XX v.)”, *Prava i Politika*, No:3, Moskva, 2012
- Buşkov V.İ., Mikulskiy D.V. *Anatomiya grajdanskoy voyni v Tadjikistane (etno-sosyalnie procesi i političeskaya borba, 1992- 95)*, Moskva, 1996
- Buşkov V.İ. *O nekotoryh aspektah mejnatsionalnih otnoşeniy v Sredney Azii.İssledovaniya po prikladnoy i neotlojnoj etiologii*, -Dokument No:9-, Moskva, 1990, İE AN SSSR
- Jukov D.A.*Voyni na ruinah SSSR*. EKSMO, Moskva, 2010
- Kuzmin A.İ.*Tadjikistan. Priçini i uroki grajdanskoy voyni / Postsoveteskaya Sentralnaya Aziya.Poteri i obreteniya*. Moskva: “Vostoçnaya literatura” RAN,1998
- Olivier Roy. *Yeni Orta Asya, ya da Ulusların İmal Edilişi*. Metis Yayınları.İstanbul, 2016.
- Oçerk V.P.*Nalivkina.İzdanie A.L.Kirsnera*, Taşkent, 1913
- Olimov M. “Ob etniçeskoy i konfessionalnoy situasii v Tadjikistane”.*Vostok Dergisi*. No: 2, Moskva, 1994
- Olimova S.*Politiçeskaya islam i konflikt v Tadjikistane. Sentral Eurasia: Proyeht Sentra izuçeniya Sentralnoy Azii, Kavkaza i Uralo-Povoljya İnstituta vostokovedeniya Rossiyskoy akademii nauk* (<http://central-eurasia.com/>)
- OOO i polojenie v Tadjikistane./Spravoçnyy dokument*. N-Y.: Mart,1995
- R.Bobohonov. *İstoriya formirovaniya etno-regionalnih klanov v Tadjikistane. Sentral Eurasia: Proyeht Sentra izuçeniya Sentralnoy Azii, Kavkaza i Uralo-Povoljya İnstituta vostokovedeniya Rossiyskoy akademii nauk* (<http://central-eurasia.com/>)
- R.S. Bobohonov. *Grajdanskaya vojna v Tadjikistane. (1992-1997 godı) Priçini, hod, posledstvie i uroki*. Obşestvennie nauki i sovremennost, 2011, No 4
- Revolyuetsiya v Kirgizistane. Prezident Akayev bejal*.
<https://web.archive.org/web/20140407070233/http://charter97.org/bel/news/2005/03/24/revol>

